

8. Мелетинский Е. М. О литературных архетипах / Е. М. Мелетинский. – М. : РГГУ, 1994. – 134 с.
9. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
10. Сухих И. Н. Прыжок над историей («Петербург» А. Белого) / И. Н. Сухих // Белый А. Петербург : [роман]. – СПб. : Кристалл, 1999. – С. 5-42.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка [в 4-х т.]. – М. : Прогресс, 1987. – Том 3. – С. 252.
12. Ямпольский М.Б. О близком (Очерки немиметического зрения). – М. : Новое литературное обозрение, 2001. – 240 с.

***Анотація.** Дослідження заголовків останнім часом збагатилось різноаспектними роботами, але заголовки творів А. Белого ще не осмислено науково. Дану статтю присвячено структурі роману А. Белого «Петербург» і відповідно назвам його структурних компонентів: глав, главок, всього заголовочно-фінального комплексу тощо. Доводиться, що вже у назвах складових частин відбивається специфіка експериментаторського символістського роману, що ці назви вимагають більш детального і багатоаспектного дослідження.*

***Ключові слова:** назва тексту, заголовок, мовленнєві одиниці, структурні складові тексту, структура тексту, сильна позиція тексту.*

***Summary.** The research of headings has been recently enriched with multiple-aspect works, but the headings of Andrei Belyj's fiction has not yet been interpreted scientifically. This article is dedicated to the structure of the novel of Andrey Belyj «Petersburg», and, respectively, to the headings of its structural components: chapters etc. The article proves that in the names of the chapters themselves the specifics of the experimental Symbolist novel is reflected, and the headings require a more detailed and multiple-aspect research.*

***Key words:** text name, heading, language units, structure text components, text structure, strong text position.*

УДК 811.161.2'373.46

Півнюва Л.В.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «МАНДРІВНИК» В УКРАЇНСЬКОМУ ЛЕКСИКОНІ

Українське термінознавство як самостійна лінгвістична дисципліна належить до молодих мовознавчих напрямів. Дослідження окремих терміносистем спричинене потребами упорядкування й кодифікації постійно зростаючого потоку спеціальних знань. На початок ХХІ ст. в українському галузевому термінознавстві різнобічно проаналізовано маркетингову (Д.П. Шапран), економічну (Г.В. Чорновол), видавничу (М.Р. Процик), електротехнічну (Л.В. Козак), податкову (О.В. Чорна), юридичну (М.Б. Вербенец), логопедичну (І. М. Іваненко) медичну (Т.Г. Файчук) галузі. Проте окремі терміносистеми ще потребують вивчення, серед них і туристична. На сучасному етапі розвитку соціально-економічних і суспільних відносин туризм перетворився на галузь, що відіграє помітну роль в економіці багатьох країн. Тисячі людей, у тому числі в нашій країні, працюють у сфері туризму, а ще більше подорожують. Проте чи багато ми знаємо про історію виникнення та розвитку поняття «мандрівник», навколо якого й обертається увесь туристичний бізнес? В умовах зростання інтересу до походження української мови питання про її генезис є наріжним каменем у встановленні самотності і давності історії національної мови. Саме це питання і спричинило актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати лексикографічні джерела та навчально-методичну літературу туристичної сфери, що дасть змогу простежити розвиток та становлення поняття «турист».

Необхідність у перетинанні тієї чи тієї місцевості виникла у наших пращурів дуже давно. За первісного ладу людина змушена була переходити з місця на місце, керуючись об'єктивними причинами, головна з яких – пошук житла та їжі. Ще в епоху античності греки і римляни здійснювали морські й суходільні подорожі, беручи участь у війнах та займаючись торгівлею. У той же час, історичні факти свідчать про те, що вже в давнину паломники масово відвідували місця, де проводилися ті або інші релігійні заходи (свята й богослужіння). Поза сумнівом до найбільш

ранніх мандрівників слід віднести перш за все *паломників*, або *пілігримів (pilgrims)*. Назва ця вживалася на позначення узагальненого найменування мандрівників, які подорожують заради паломництва. За свідченням учених, у російському епосі пілігрим – постать могутнього мандрівника, який лише частково нагадує каліку перехожого [2, 232]. Історики вважають, що вже в XII ст. на Русі з'являються «каліки перехожі» – люди, для яких паломництво стало способом життя. Інколи каліки об'єднувалися в братії, які споряджалися монастирями для мандрів на Святу Землю. Власне, це були мандрівники, які проводили життя в дорозі, а назва на їх позначення походить від латинського слова *caligae*, що означало особливий рід взуття мандрівників (*каліги* – глибокі й товсті черевики для монахів та для подорожі) [16, 176]. Словом *каліка* також іменували мандрівних сліпців, які співали вірші духовного змісту. Лише зовсім недавно лексема *каліка* почала вживатися на позначення інваліда, людини з розумовими або, швидше, з фізичними недоліками [2, 234]. У сучасній українській мові воно має кілька значень: 1. Той, що позбувся якої-небудь частини тіла або втратив здатність рухати нею. 2. Жебрак, що випрошує милостиню. 3. Прочанин. 4. Про незграбну, невмілу людину [4, 516].

У Тлумачному словнику української мови за редакцією В. С. Калашника, лексема *паломник* має кілька значень: 1. Той, хто відвідує святі місця; 2. Мандрівний богомолець [21, 610]. У словнику В. Доманіцького знаходимо наступне трактування дефініції *пілігрим* – прочанин, богомолець [8, 90].

В античні часи тих, хто здійснює подорожі і тимчасово перебуває поза місцем постійного проживання, називали «путників», «странників», «прочанин», «путеше'ственників». Лексикографічними джерелами кінця XIX – початку XX ст. засвідчено кілька назв на позначення подорожнього: *путешественникі* – *вандрівець, подорожній, странний, мандрівний* [14, 135]; *путникі* – *странний* [14, 135]; *путница* – *стра'ння* [14, 135]; *странникі* – *вандрівець, вандрівний* [14, 157]; *подорожній*: 1) *дорожній, путешествующий, странствующий*; 2) *путешественникъ* [20, 245] та *странний*: *сторонний, чужой, странствующий* [20, 319]; *прочанин* – *паломник, богомолець* – *пов'язане з [прочка] – «чужина, виселення»; прич «геть», семантично зближене з про'ща «паломництво, богомілля»* [11, 614]; *путеше'ственникі* – *мандрівни'к, мандрівець* [17, 159]. Мандрівником називали людину, яка йде в дорогу не заради задоволення, а з певною метою, досягнення якої пов'язане зі значними труднощами. На думку В.Г. Герасименка, в староанглійській мові дієслово «травелл» (подорожувати) було синонімом дієслова «трабл», утвореного від латинського «трепалім», що означало тригранний інструмент для тортур. Отже, здійснювати подорож мандрівникові означало трудитися, переносити труднощі [7, 6]. В українській мові лексема *мандри, мандрівник* належить до запозичень з німецької мови (wandern – бродити, блукати; англ. wander; дат. vandre) – *вандри (вандрівець), вандрівник, вандровкаш, мандрюха, мандрівець* [10, 380].

Уже в VI ст. до н.е. Афіни стають центром тяжіння для подорожуючих, які прибували з надією побачити місцеві культурні надбання, пам'ятки, зокрема Пантеон [22, 40]. У грецьких полісах створювалися «Союзи гостинності», кожен член якого – *ксен* – брав на себе захист інтересів жителів іншого поліса в своїй державі. З часом в Стародавній Греції навіть встановився інститут *проксенів*, за якого іноземець укладав договір про гостинність вже не з окремою людиною, а з містом-державою. Проксенія (Greek: *προξενία*), або право публічної гостинності, була найдавнішою формою відносин міжнародного права у Стародавній Греції. Проксен зобов'язаний був захищати в своєму місті інтереси прибулих сюди громадян держави. Як правило, звання проксенів були спадковими. Треба відзначити, що жителі Афін та Спарти не їздили за кордон без особливих на те потреб. Однією з причин такого ставлення до подорожей було те, що для подібної мандрівки необхідний був закордонний паспорт – *сфрагіс* (з грец. печатка або з латинської sigillum – печатка) [19, 52].

Бажання володіти землями, ресурсами і торгувати постійно рухало людство в інші місцевості, території, країни і навіть континенти. Важливу роль в розвитку подорожей в середньовічній культурі зіграли *торговці та школярі*. Якщо у стародавньому світі за отриманням нових знань греки прямували до Єгипту, а римляни пізніше не лише створювали власні центри, але й виїжджали в навчальні заклади, що існували на території Стародавньої Греції, то в Середньовічній Європі з появою університетів посилюється тенденція до подорожей з освітньою метою. Навчання в університетах розтягувалося на довгі роки. Студенти нерідко переходили з одного навчального закладу до іншого, вважаючи за краще прослухати курс лекцій відомого ученого або богослова. У всіх країнах Європи викладання велося латиною, що спрощувало спілкування серед студентів і викладачів. Цих мандрівних студентів називали *голіардами* (ст.-франц. goliard – блазень) чи *вагантами* (від лат. vagantes – бродячий), тобто бродягами [6, 118].

Прикметно, що у старослов'янській мові для чужинців існувала окрема назва – *варіварі* [1, 26]. Очевидно, це було пов'язано з тим, що готельна індустрія довго не належала до привабливих справ, оскільки утримування готелів і питущих закладів вважалося за нечесний і негідний про-

мисел. Нечисленні готелі і заїжджі двори розташовувалися лише в місцях масового скупчення людей. Це могли бути спортивні змагання, курорти або місця релігійного паломництва. У готелях селилися тільки іноземці. Перші туристи мали деяку схильність до варварства і намагалися залишити сліди свого перебування на тому чи іншому місці, наприклад, розмальовуючи приміщення [22, 40]. У праці М. Левченка лексеми *жильець, постоялецї – пожилець*, (жін.) – *пожилычка* вжито на позначення людини, яка тимчасово зупинилася на проживання, а слово *тогобочанин* означало жителя протилежної сторони [14, 40 – 117].

З розвитком суспільства зростали вимоги мандрівників до умов проживання й обслуговування в заїжджих дворах. Виникає багато упорядкованих і багатих готельних обійсть, де були лазні, пральні, чищення взуття. Спостерігали за порядком, чистотою та дотриманням законності при наданні послуг державні чиновники – *еділи*. Заїжджі двори зобов'язані були вести список гостей і бухгалтерію [5, 8].

Сучасний термін *турист* пройшов тривалу еволюцію, яка до теперішнього часу ще не закінчена. У літературний вжиток ця лексема увійшла приблизно у 1800 р., коли англієць Пейдж на сторінках своєї книги написав, що мандрівника називають туристом. За одним твердженням, термін *турист* уперше ввів у французьку мову Стендаль, надрукувавши в 1838р. книгу «*Memories d'un touriste*» («Спогади одного туриста») [15, 30]. Згідно з іншою версією, слово «турист» з'явилося набагато раніше в Англії. У кінці XVII ст. представників заможних класів з європейських країн, які відвідували зарубіжні країни заради цікавості, почали називати «туристами» [7, 6].

Ще на початку XX ст. термін *турист* не мав широкого поширення. Початок його вживання поклали рекомендації Комітету експертів Ліги Націй у 1937 р., за якими прийнято «вважати за туриста будь-кого, хто знаходиться не менше 24 годин в країні, в якій він не живе» [9, 8]. Таке дефінування поняття «турист» було досить розпливчастим, і його можна застосовувати до будь-яких іноземців, які знаходяться в іншій країні більше 24 годин (мандрівник, емігрант, транзитний пасажир, злочинець, найманець, біженець).

Значну роль у подальшому формуванні поняття «турист» відіграла Римська конференція з міжнародного туризму, організована ООН в 1963 році. На ній було сформульоване визначення міжнародного туризму і пов'язаних з ним понять «тимчасовий відвідувач», «турист», «екскурсант», а саме:

Іноземний турист, або тимчасовий відвідувач – будь-яка особа, яка відвідує іншу країну, відмінну від тієї, в якій вона зазвичай постійно проживає, з будь-якою метою, окрім здійснення професійної діяльності, що може бути оплачувана у відвідуваній країні. На сьогодні до іноземних туристів зараховують всіх тимчасових відвідувачів, які прибули в іншу країну не менше, ніж на 24 години на відпочинок, лікування, з навчальною, релігійною або спортивною метою, а також у відрядження, для участі в конференціях або за сімейними обставинами. Тимчасовий відвідувач, що знаходиться в країні відвідин менше 24 годин, вважається *екскурсантом*. Круїзних мандрівників вважають екскурсантами, якщо вони ночують на борту теплохода під час стоянок у портах, і туристами, які подорожують задля відпочинку, якщо вони ночують в готелях, тоді як судно стоїть в порту (протягом не менше 24 годин) [7, 8].

У чинному законі України «Про туризм» подано визначення аналізованого поняття, яке відповідає міжнародній практиці, що склалася, і рекомендаціям Міжнародного союзу офіційних туристських організацій (МСОТО): «Турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення якої-небудь оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [18, 241]. Прагнення світової спільноти випрацювати єдине визначення поняття «турист» має великий практичний сенс, оскільки для того, щоб оцінити обсяги міжнародного і національного туризму, треба керуватися єдиними принципами.

Зауважимо, що сьогодні, поряд з уніфікованими дефініціями, маємо ряд синонімів-новотворів. Найпримітивнішим способом пересування людини в просторі у всі часи було, є і залишиться – ходіння суходолом на «своїх двох», тобто пішки. Є з цього приводу і давньоримський вислів – *per pedes apostolorum* – апостольськими стопами [3, 39]. Тому давні мандрівники міцно асоціювалися з людиною з торбою і палицею, а сучасні туристи – з людиною з рюкзаком. Сьогодні людину, яка подорожує з рюкзаком і не лише пішки охрестили *бекпекером* (англ. *Backpacking*, від англ. *backpack* – «рюкзак»), що позначає мандрівника, який подорожує за невеликі гроші, найчастіше принципово відмовляючись від послуг туроператорів. На позначення бекпекера, який активно користується під час подорожі різноманітною відео- та фототехнікою вживають лексему *флешпекер* (англ. «flash» – «спалах») [13, 19]; людина, яка багато подорожує по світу, схильна до поневірян, отримала назву *глобтроттер* (англ. *globe-trotter* – *globe* – куля і *trot* – бігти) [12, 49]; особа, яка їздить автостопом – *хічхайкер* [12, 587].

Отже, проаналізувавши лексикографічні джерела та навчально-методичну літературу туристичної сфери, можна констатувати, що зародження прототермінів аналізованої галузі сягає

сивої давнини, а становлення сучасного поняття «турист» триває й до сьогодні, про що свідчать спроби вчених випрацювати вдалішу дефініцію поняття.

Список використаних джерел

1. Белей Л. Старослов'янсько-український словник / Л. Белей, О. Белей. – Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 2001. – 318 с.
2. Биржаков М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков. – Спб.: Издательский дом Герда, 1999. – 192с.
3. Биржаков М. Б. Индустрия туризма: перевозки / М. Б. Биржаков, В. И. Никифоров. – Спб.: Издательский дом Герда, 2001. – 400с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / [Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728с.
5. Волков Ю. Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес / Серия «Учебники, учебные пособия» / Ю. Ф. Волков – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 352 с.
6. Воронкова Л. П. История туризма: Учеб. пособие / Л. П. Воронкова. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2001. – 304с.
7. Герасименко В.Г. Основи туристського бзнесу: [навч. посібник] / В.Г. Герасименко. – Одеса: Чорномор'я, 1997. – 160с.
8. Доманицький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. – Київ: Видавничий центр КНУ, 1906. – 156 с.
9. Доповідь Ліги Націй. Економічний комітет «Дослідження туристської поїздки як міжнародного чинника». – Женева, 1937. – С. 8.
10. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (гол.редактор) та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – Т.3. – 552с.
11. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (гол.редактор) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т.4. – 656с.
12. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов / Н. Г. Комлев. – М.: Эксмо, 2006. – 671с.
13. Кто такие бэкпекеры? // Ва-Банк. – 2010. – № 43 (257). – С. 19.
14. Левченко М. Опыт русско-украинского словаря / М. Левченко. – К., 1874. – 188 с.
15. Макаренко С. Н. История туризма / С. Н. Макаренко, А. Э. Саак. – Таганрог: Издательство ТРТУ, 2003. – 94 с.
16. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови / [За ред. Ю. Мулика-Луцика]. – Вінніпег: Накладом товариства «Волинь», 1982. – Т 2. – 400 с.
17. Московсько-український словник. – К.: Т-ва «Час», 1918. – 248с.
18. Про туризм: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1995. – №31. – С. 241.
19. Соколова М. В. История туризма: [учеб. пособие] / М. В. Соколова – М.: Мастерство, 2002. – 352 с.
20. Словарь української мови: У 4-ох т. / [Упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко]. – К., 1909. – Т. 3. – 506 с.
21. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / [За ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника]. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х.: Прапор, 2005. – 992с.
22. Холловой Дж. К. Туристический бизнес: Пер. с 7-го англ. изд. / Дж. К. Холловой, Н. Тейлор–К.: Знання, 2007. – 798 с.

Анотація. У статті зроблено спробу на основі наукової та науково-популярної літератури простежити еволюцію поняття «мандрівник» в українській мовній культурі, проаналізовано етапи формування терміна турист на національному ґрунті.

Ключові слова: термін, туристична термінологія, поняття «мандрівник», лексикографічні джерела.

Summary. The article attempts to trace the evolution of the concept «traveller» in the Ukrainian linguistic culture on the ground of scientific and popular scientific literature, it also analyzes the formation stages of the term «tourist» on the national basis.

Key words: term, tourism terminology, concept «traveller», lexicographic sources.